

ISMERTETŐ RÉSZ.

I. TUDÓSÍTÁS A NYELVTUDOMÁNYI BÍZOTTSÁG MŰKÖDÉSÉRŐL.

I. A NYELVTUDOMÁNYI BÍZOTTSÁG ELŐTERJESZTÉSE.

Az 1855-ben megalkotott állandó nyelvtudományi bizottság azon alkalommal, midőn a mélt. Elnök úr a bizottságokat felszólítja, hogy 1862-re költségterveiket az igazgatóság elébe terjesztés végett nyújtsák be, saját magának a többi állandó bizottságok módja szerinti rendezése s ehhez képest körének szabatos kittizése iránti jelenjavaslatát az Akademia elébe terjeszté, azon kéreással, hogy az ügyben határozni, és költségtervét a mélt. Elnökséghez előmozdítani méltóztassék.

A nyelvtudományi osztálynak minden időben voltak, és lesznek is, oly teendői, melyek csak társas munkásság útján végezhetők el. Az Akademia ez okból kezdettől fogva sokfélélt dolgoztatott bizottságilag; sok tárgyban nyelvtudományi bizottságokat hallgatott meg, míg a fennírt évben állandó bizottságot nevezett. Nyelvtudományi tárgyakban az első *nyelvtani* bizottságot az Akademia legott első nagy gyűlésében 1831-ben küldte ki a „Magyar Helyesírás és Szóragozás Elemei“ készítése végett. Egy újabb bizottság 1842-ben a „Magyar Szókötés“ készítésével bízott meg. Ugyanez lön 1845-ben a „Magyar Nyelv Rendszere“ szerkesztésével megbízva. *Szótári* tárgyakban az első bizottság 1832-ben működött, elkészítvén „A Magyar Nagy Szótár Tervét“, mely ki is nyomatott; de a munka maga nem bizottságilag, hanem összes-akademiailag kezdetett meg, s ime ez út nem vezetvén célhoz, az Akademia tizenkét évet vesztett el sikeretlen munkával. 1832-ben külön bizottságra bízott egy „Magyar Zzebszótár“ készítése,

mely létesült is. Bizottsági tervek nyomán készültek el 1834-ben egy Philosophiai, egy Mathematikai Műszótár, 1838-ban a Táj-szótár, 1843-ban egy Törvénytudományi Műszótár. Bizottsági új terv szerint vétetett, s már egy két-tagú bizottság által, munkába, 1844-ben, a Nagy Szótár, mely most immár készen áll. *Nyelvtörténeti tárgyakban*, úgymint nyelvmelékek felkeresése, másoltatása, gyűjtése, szerkesztése, kiadásával minden bizottsági hozzájárulás nélkül járt el *egy tag*; s bármely fényes sikerrel, még csak az akadémiai nyelvtan és helyesírás szabályai sem tartattak általa szemmel. Mindezen osztálybeli munkálkodások tehát, az utolsónak kivételével, időről időre nevezett bizottságok által vagy terveik szerint vitettek véghez; s nem tagadhatni, hogy a kellő egységet, a mennyiben az bennök feltalálható, ugyanazon vezértagoknak mindezen bizottságokbani részvétele eredményezte. Végre 1855-ben neveztetett ki az ezennel felszólaló *állandó nyelvtudományi bizottság*, hozzá utasítatván a Helyesírás revisiója, s meghallgattatván több szakbeli kérdésekben, mint: a „Magyar Nyelvészet“ folyóirat pártolása, a „A Corpus Grammaticorum“ kiadása, a Nyelvmelékek szerkesztése, az Abuska kiadása, a Vámbéry tatór útja stb. ügyeiben. Azonban munkálkodása csak eventualitásokra volt eddig utasítva.

E bizottság azt hiszi, hogy az Akademiának, s különösen a nyelv- és széptudományi osztálynak, magyar-nyelvészeti fontos és folytonos teendőinél fogva egy nem csak állandó, s így az elemek azonságánál fogva határozott s következetes irányú nyelvtudományi bizottságra van szüksége, de olyanra is, mely teendői szabatos kitűzése mellett rendes társas munkasságot folytasson. Így az osztály nyelvészeti ügyei, egységes, összevágó, következetes vezérlés és felügyelés, folytonos szemmeltartás és kívánatos gyakrabbi eszmecsere mellett, élénkebb, öszhangzó és nyomos haladást tanusíthatnak. Mindenek előtt tehát *körét* óhajtja a nyelvtudományi bizottság szabatosan kitűzetni; melyet a következő munkássági ágak tennének:

I. **Nyelvtan** i a k. Ide a Helyesírás, a Nyelvrendszer, s a nyelvjárások ügyeinek folytonos figyelemben tartása tartoznak.

II. **A szótár** ügy. Tehát ide nem értve a Nagy Szótárt, mely befejezett ténykép áll előttünk, a Táj-szótár folytatása, a Mesterműszótárról gondoskodás, a műnyelvi kérdések vélemény-

zése, helynevek, szójárások, phraseologia stb. gyűjtése tartoznak ide.

III. A nyelvtörténet ügye; tehát a M. Nyelvelmékek szerkesztője, ki ez iránt maga óhajtja a bizottság támogatását és közreműködését, ettől venné útasításait másolások, kiadások, egyes szerkesztési kérdések körül.

IV. Az alapszabályok 3. §-a az irodalom emlékei fölkeresését s a tudomány gyarapodására szolgálók ismeretbe hozatalát is kötelességévé tevéen az Akademiának, a Nyelvelmékek szerkesztője ilyenek iránt a bizottság elébe terjesztené jelentéseit s indítványait; s melyeket ez magáévá tesz, kerülnének az osztály és az igazgatóság elébe. Jelenleg e szakból a Corpus Grammaticorum van sajtó alatt.

IV. A hasonlító nyelvészet mind fontos, sőt immár mellözhetetlen kiegészítője levén az öszves nyelvtudománynak, a bizottság ez irányú eszmecserének és vizsgálatoknak is nyitna tért, mi által az eszmék kisurlódása s tisztulása legbiztosabban várható. Ide pedig nem csak az öszves altáji nyelvészet, hanem a sémi s az árja, és így a classicus nyelvek is tartoznának, nyelvhasználás tekintetében.

Ezek szerint a bizottság teendői meghatározatván: miután a nyelvtani és szótári, úgy irodalmi munkálatok körében eszközöndő egyes munkák előre meg nem állapíthatnak: ilyenek iránt évenként külön tenné előterjesztéseit az osztály útján az elnökséghez és igazgatósághoz; állandó, rendes folytonos kiadásai pedig egyelőre volnának:

1) *A régi nyelv- és irodalmi emlékek* folyamatban levő ket-tős gyűjteménye (Nyelvelmékek és Corpus Grammaticorum). Emez 40 ívet fogván tenni, költségei tehetők 800 ftra; amabból az igazgatóság évenként egy fél kötetre (mintegy 35 íven) adván engedélyt, ezek költsége fölmehet ez évben 1050 ftra. Ide számítandó még a Nyelvelmékek szerkesztőjének kezdettől fogva rendszeresített évdíja 210 fiban.

2) *A nyelvjárási és szótagi anyagok*, úgy a nyelvemléki anyagok iránti levelezésre, másolatokra, szerzésekre, maximumként utalványoztatni kéretik 300 ft.

3) Kisebb anyagközlések és dolgozatok közzétételére kívánatos, hogy e bizottságnak, mint a többinek saját organuma le-

legyen : *Nyelvtudományi Közleményei*, 30 iv erejéig , melyek díjára és nyomtatására 1230 ft, a szerkesztő díjára 90 ft kellvén , az állandó nyelvtudományi osztály öszves budgetje 1862. évre tenne 3080 ftot.

E budgetre megjegyztetik , hogy az 1) számú sajtó alattiak költsége, ú. m. 800 ft és 1050 ft = 1850 ft, már ki van rendelve, s nem új költség, csak hogy most e bizottság czíme alatt járna.

2) A Nyelvelmékek szerkesztői díja 210 ft szinte rendszerezve van ; s hogy a 2) alatti czélokra kevesebb , de valami szintén utalványoztatik, még pedig elnökileg, előforduló esetekben, most is határozatlan sommáig évenként.

3) Hogy Hunfalvy Pál kijelentvén , miszerint a Nyelvtudományi Közlemények létesültével a „Magyar Nyelvészet“ füzeteit megszünteti, az e czím alatti akadémiai subventio is megszűnik , mely 250 forintot tesz ; s így a fennálló költségek ez évre már is 2310 forintot tevén, új költségül csak 1370 ft kívántatnék.

Megjegyzi még a bizottság, hogy e költség nagy része különben is kilátásban van, ha meggondoljuk, hogy a) a 2) alatti czélokra minden évben úgy is költetik, hol több, hol kevesebb ; b) hogy a Nyelvtudományi Közlemények létesülvén, a Nyelv- és Széptudományi Értesítő évenként egy kötetre szorítható, holott a nélkül a munkásság szaporodtával az Értesítő nem egyszer 30, hanem kétszer 30 ivre is felszökkenhet, mit az Akadémia sem meg nem szoríthat, sem megszorítani nem akarhat, sőt ellenkezőkép. A bizottsági terv elfogadása mellett tehát minden költség, melylyel az Értesítőnek 30 íven túl menő füzetei terhelik a pénztárt, ide áthozható. E végre pedig a Nyelv- és Széptudományi Értesítő köre ezentúlra így volna körülírható : 1) székfoglalók ; 2) minden nem szorosan nyelvészetiiek, miután az osztály a széptudományokra és irodalomtörténetre is kiterjeszkedik, még pedig nem csak a magyarra, hanem az egyetemesre is ; 3) minden, mit a tagok magok az Értesítőben óhajtanak kiadatni ; 4) osztályi tagok fölötti emlékbeszédek. Ellenben minden speciális nyelvészeti előadásokat az osztály ide útasíthat, mint azt a történelmi osztály gyakran teszi, áttevén némely történelmi és archaeologiai előadásokat a történelmi Tárba és Archaeologiai Közleményekbe.

Ajánlja e bizottságnak ekkép saját budgettel rendeztetését azon nagy erkölcsi haszon, melyet a többi bizottságok abban is ta-

nusítanak, hogy segédkedő hozzájárulásukat eszközölvén Akademián kívüli férfiaknak is, kapcsúl szolgálnak az Akademia és az íróközönség közt, erőket költenek, működtetnek, s ekép mind a tudományak előbbvitelére hatnak tágabb körben, mind növelvét képeznek az Akademiának.

Kérvén és reménylvén a bizottság előadása elfogadtatását, kiegészítését is kéri *Arany János* r., *Budenz József*, *Riedl Szende* és *Vass József* lev. tagok hozzá csatoltatásával; megjegyzezi végül, hogy Közleményei szerkesztését s az előadó és jegyző tisztét, kérésére Hunfalvy Pál r. tag kész elvállalni.

Kelt Pesten a Nyelvtud. Bizottságnak január 25. tartott üléséből. *Toldy Ferencz*, *Hunfalvy Pál*, *Ballagi Mór*, *Fogarasi János*, *Czuczor Gergely*.

Az összes ülés teljesen méltányolván azon okokat, melyek a nyelvtudományi bizottságot e javaslatok előterjesztésére indították; annyival inkább pártolandónak vélte ez előterjesztést, minél inkább meg van győződve a többi állandó bizottságok működése után is, hogy főleg ez úton várható a tudomány minden irányban rendszeres előbbrevitele, s az eddigi sporadicus működés helyett szerves, összhangzó, teljes tudományos munkásság előidézése, irányok folytonos kitézése mellett, melyek után az akademián kívüli erők is biztosan indulhassanak. Midőn ez okból a Nyelvtud. Bizottság, a fennebbi jelentésben körülírt működési körrel, újból szabályoztatva állandósított; s *Arany János* rendes, továbbá: *Budenz József*, *Riedl Szende* és *Vass József* lev. tagok hozzácsatolásával kiegészítettett: a bizottság költségvetése is, az akademia egyértelmű, hő pártolásának és ajánlásának kifejezése mellett, áttétetett a Méltóságos Elnökséghez és az Igazgató Tanácshoz; mely utóbbi februárban tartott ülésében az ekép újra szervezett bizottság járandóságát következőkép állapította meg: A Nyelvtud. Közlemények nyomtatására s írói díjaira 1200 ft.; a Közl. és R. M. Nyelvemlékek szerkesztésére 300 ft.; a R. M. Nyelvemlékek nyomtatására 400 ft., anyaggyűjtés, másolások és levelezés költségeire 200 ft., összesen 2100 ft.

II. BÍZOTTSÁGI ÜLÉSEK.

Másodhó 8-kán.

1) Méry Etel levelet írt volt az akademiához, melyben elmondván, hogy a pannonhegyi levéltárból Révai Miklósnak 89 levelét kapta meg lemásolás végett s azokat le is másolta, azon kérdést intézi az akademiához, nem közölhetné-e azokat a leveleket Révainak önmaga által rajzolt arczképével együtt az akademia nyelv és irodalmi szaklapjában? Az akademiái ülés ezen levelet a nyelvtudo-

mányi bizottsághoz útasítván, ez a folyó év másodhava 8-kán tartott ülésében tárgyalás alá vevé azt, s először is köszönetet javasola íratni Méry Etel úrnak buzgó fáradozásáért, s indítványozá, kéressenek el tőle a másolatok, melyeknek kiadása iránt látatlanban nem lehet véleményt adni; kéré továbbá a bizottság az akademiát, méltóztatnék a pannonhegyi főapát ő méltóságától lekérni a Révaiféle levelek eredetijét is, hogy azokat Rómer Flóris lvtag a másolatokkal összehasonlíthassa.

2) Ezen tárgy alkalmat szolgáltatott azon eszme megpendítésére, mennyire tanulságos volna egy kritikailag kiadandó „Corpus epistolarum virorum eruditorum Hungariae“ féle czimű gyűjtemény; de az eszmét ilyen tág értelemben ajánlásra még nem találván alkalmasnak, a bizottság jelenben csak arra kívána szorítkozni: 1-ör, hogy az akademia részéről felszólítás menjen ki az országba, a mely felszólításban azok, a kiknek a hazai irodalomban kitűnt férfiakról leveleik vannak, megkéretnek, legyenek szívesek azon leveleket lemásoltatás végett az akademiának megküldeni, a pontos s minél rövidebb idő múlva leendő biztos visszaküldést is megígérvén az akademia részéről; — 2-szor, különösbben pedig azok kéressenek meg, a kiknél Révai Miklós bármilyen levelei volnának, hogy azokat lemásolás végett egy kiadandó Révaiféle levélgyűjtemény számára szíveskedjenek beküldeni, azok visszaküldését is minél előbb teljesítvén az akademia.

3) Fogarasi János bizottsági tag az idegen nyelvekbeli hangok átírása ügyében szólala fel, miután már szükségessé vált, hogy a lehető helyesség és következetesség végett megállapított rendszert alkossunk, melyet azután mindnyájan szívesen fognánk alkalmazni; egyúttal beada ilyen átírási javaslatot az arab, héber és szanszkrit nyelvekbeli hangokra nézve. — A javaslatnak nem csak szükséges, de már korszerű voltát is egyszeribe elismeré a bizottság, s olyan átírási javaslat kidolgozására ki is küldé az indítványozón kívül Ballagi, Budenz és Hunfalvy Pál tagokat.

Másodhó 22-kei ülés.

4) Az akademia ezen hó 10-kén tartott üléséből Kenessey Albert hajóskapitány készítette „Hajózási műszótár“-t ezen bizottsághoz általtevén, ez Vass József tagot kéri meg arra, hogy gondo-

san vizsgálja meg az említett szótárt a végett, vajjon a szerző által előadott értelmezések és magyarázatok világosan vannak-e fogalmazva; azután vajjon a szerző által a nép nyelvéből összegyűjtött műszók, mennyiben jelentéseik vagy meghagyattak vagy meg vannak módosítva, elfogadhatók-e, s a javasolt új műszók megfelelnek-e a nyelv szóalkotó törvényeinek?

5) Hasonlóképp az akademiától ide által tett ily című munka: „Tatár nyelvmutatványok (népdalok), Vámbéry Ármintól“, — Budenz József tagnak adaték ki azon megbizással, hogy megvizsgálván az eredetinek irodalmi becsét, s megtekintvén a bevezetést és fordítást, tudósítsa mivoltokról a bizottságot.

6) Kapcsolatban ezen tárgygyal viszontag Budenz is kéré útátást a bizottságtól Vámberynek két más küldeményére, úgymint „Török példabeszédek“ és „Muhákemet-ül-lugetejn“ török másolatára nézve.

A „Török példabeszédek“ iránt t. i. azon kérdéseket tevé Budenz tag: 1) miután köztök olyanok is vannak, melyek török olvasókönyvekben már megjelentek, vajjon ezeket is ki kell-e adnunk? 2) a török szöveget eredeti írással és átírással adjuk-e? 3) szabad-e változtatni a fordításon, mely néhol még jobban is simulhatna a török és magyar nyelvek természetéhez. — A bizottság az első kérdésre azt határozá, hogy mind adassék ki; a második kérdésre, hogy csak átírással nyomatassék az eredeti szöveg; a harmadikra pedig, meggyőződván maga a bizottság is a fordítás hiányairól, azt határozá, hogy Budenz igyekezzék az eredetinek értelmét mentül jobban lehet kifejezni, de tudósítsa a bizottságot a teendő változtatásokról.

7) A „Muhákemet-ül-lugetejn“ török másolatára nézve is azt határozá a bizottság, vegye által azt Budenz, s tegyen javaslatot, mikép lehetne azt kiadni, hogy nyelvtudományunknak leginkább hasznára váljék.

Harmadhó 15-kei ülés.

8) Az akademia a másodhó 22-kei ülésében elfogadta volt a nyelvtudományi bizottságnak ugyanazon hó 8-kán tett javaslatait a Révaiféle levelek másolataira és eredeteire, valamint a hazai irodalomban kitűnt férfiak leveleinek gyűjtésére nézve, s az e végett kibocsátandó felszólítás szerkesztését ezen bizottságtól várja. — A bi-

zottság nevében Toldy Ferencz biz. tag fogja ezen körlevelet szerkeszteni, s az akadémiai ülésnek beadni.

Negyedhó 5-kei ülés.

9) Budenz biz. tag értesíté a bizottságot a „Muhâkemet-ül-lugetejn“ (lásd a 6. és 7.) felül, a beküldő által szerkesztett előszó rövidítését javasolván, s azt fel is olvasván, végre bemutatván a dolgozat körüli eljárását is. — Az előszónak rövidebbre vonását, s a többi eljárását helyeslő a bizottság, s a munkának átnézését még Ballagi biz. tagra is bizá.

10) Hunfalvy Pál előadó bemutatá s röviden ismerteté Regner Tivadar ily czímű hosszabb értekezését: „A magyar nyelv kiejtése“, azt kiadásra méltónak itélvén. De megkéréték még Fogarasi Ján. b. tag, hogy bírálja meg ő is a nevezett értekezést.

11) Azután felolvastaték Fogarasi b. tagnak a *magyar tudományos nyelvtant* illető indítványa, melyet az akadémia harmadhó 10-kei ülésében előadott volt, — s mely így szól:

Fogarasi János indítványa a magyar tudományos nyelvtanra való előkészületekre nézve.

„Tudva van az osztály előtt, hogy a nyelvtudományi bizottság legközelebb akként igyekvék magát alakítani, illetőleg kiegészíteni, hogy abban minden érdek, vagyis a magyar nyelvészkedés minden különböző ága lehetőleg képviselve legyen. S a bizottság ezen tette az akadémia által is jóvá hagyatott.

Vannak e bizottságban külön a régi magyar nyelvre, a népnyelvre, a tájszólásokra, az áltaji, különösebben török-tatár, továbbá sémi nyelvekre stb. kitünő képzettségű szakférfiak, kik ha kivált bizonyos kitűzött irányban működendnek, közös erővel a magyar nyelvtudományban már most szinte kitünőt állíthatnak s kell is, hogy állítsanak elő.

Mikor a magyar nyelv rendszere elsőben készült, alig engedteték számunkra egy pár heti idő. Mai állásában mind a tudománynak, mind akademiánknak, felfogásom szerint s némi ismereteim után itélve, arra, hogy egy ilyen magyar nyelvtudományi munka, mely az akadémia egyik fő feladata, mind a magunk, mind a közönség kívánatát kielégítse, nem egy-két kötetet fog magában foglalni, s magok az előkészületek nem egy-két évet fognak igénybe venni.

Miknél fogva indítványozom :

Tétesenek azonnal előkészületek a végett, hogy egy magyar nyelvtudomány legalább néhány év múlva munkába vétethessék. Ezen előkészületek pedig általános elvként kimondva, abban állanak, hogy a nyelvtudományi bizottság útasíttassék, hogy vezérlete, illetőleg kebelbeli szakférfiak vezérlete mellett, de minden közremunkálható erőknél is az akadémia kebelében vagy azonkívül, felhívásával, a magyar nyelvtan kidolgozása minden részleteiben és minden oldalról, vagyis tekintettel a régi nyelvre, tekintettel a tájnyelvekre, tekintettel a többé-kevésbé rokon nyelvekre, t. i. mind az áltáji vagy scytha, mind a sémi, mind az árja nyelvekre, valamennyi szakban külön és függetlenül, s a mennyiben egyik szak a másikba vágna, az illetők tetszésére bízva megkezdessék, időnként folytattassék, saját közlönyében közzétetessék, és csak miután a bizottság néhány év múlva minden lehető adatokkal és külön munkálatokkal készen leend, fogna az akadémia, illetőleg nyelvtudományi osztálya, azon munkálatok közös megvitatása és szerkesztése végett az öszves bizottságot útasítani.“

12) Ezután *Riedl Szende* bizottsági tag következő indítványt terjeszte elő :

„Tekintetes akadémiai nyelvosztályi bizottság! A martius 10-diki akadémiai ülésben Fogarasi r. tag úr ő nagysága által fölolvartott s a Tekintetes nyelvosztályi bizottsághoz útasított indítvány, miszerint az Akadémia által a tudomány mai követeléseinek megfelelő, Magyar Nyelvtan“ kidolgozásához szükséges előmunkálatok tétesenek meg, bizonyosan az egész hazában kedvező benyomást okozott mindazokra, kiknek a tudomány, a valódi tudomány haladása s terjedése s másrészt az akadémia, sőt — mondhatni — az egész hazá jó hírneve szíven fekszik. Azonban nekem még más, s mondhatnám, személyes okaim is vannak, melyek miatt ezen korszerű indítványt a legnagyobb örömmel kell üdvözlönnöm. Tizenhárom évig gyakorlati, szintűgy mint tudományos nyelvtanítással s részben nyelvtanítással is foglalkozván, nem egy, de számtalan alkalmam volt, azon hiányt érezhetni, melyet az említett indítvány akar pótolni, s mely hiány, legújabb tapasztalásaim szerint is, napról napra mindinkább érezhető, és pedig nem csak iskoláinkban, de azokon kívül is. A magyar nyelv félév óta ismét azon hatalmas szerepet játszsza tanintézeteinkben, mely azt megilleti, s így alig mál

tányolható eléggé azon horderő, melyet újabb időben a nyelvtanoknak nem csak irodalmunkra, de összes műveltségi viszonyaink fejlődésére nézve is tulajdonítanunk kell. S íme, mily állapotban látjuk a nyelvtanokat? Azok, majdnem kivétel nélkül, az évtizedek előtt kiadott s így bizonyosan minden tekintetben elavult „A magy. nyelv rendszere“ szerint készültek el, melyre, mint a tudományosság netovábbjára hivatkoznak a szerzők, tudományos, sőt talán hazafiúi kötelességöknek is tartván, mindazt ignorálni, a mi azóta a nyelvtudományban itt és a külföldön történt. Ezen nyelvtanok minden valódi tudományos alap nélkül szükölködnek, a szerzőknek a nyelvtudomány leglényegesebb alapfogalmaiban való tökéletes tudatlanságát árulják el, s egyszersmind oly tanokat terjesztenek, melyek a mai tudományos felfogás szerint nem csak hamisak, de gyakran nevetségesek is. Így beszélnek nyelvtanaink még mindig pl. a magyar, mint „keleti“ nyelvről; beszélnek genitivusról; beszélnek esetekről és ragokról; beszélnek holmi határozatlan és határozott igehajlításról stb. stb.; s e mellett fogalmuk sincs a hangtani törvényekről, melyek a nyelvten alphá-ját képezik, a szótag és szó közt való különbségről stb.; fogalmuk sincs a szótan legelsőbb alapelveiről, midőn pl. azt mondják, hogy -nak, -nek használtatik ezen kérdésre: kinek, minek? — -ról, -ről, ezen kérdésre: kiről, miről? stb. stb. — sőt olykor hibának nézik azt, a mi nem hiba; s törvénynek azt, a mi csak éretlen, fölületes fölfogásnak téveredménye. — Ilyen tankönyvek azok, melyekből tanáraink tanulják a magyar nyelvet! ilyenekből tanulják azt az ifjak ezrei; azon ifjak, kiknek köréből keletkeznek majd nyilvános életünk, nemzeti irodalmunk képviselői! — S másrészt nem lehet tagadni, hogy a nyelvtudomány a legújabb időben nem csak a külföldön, de nálunk is tetemesen haladt előre. De ezen haladásnak eredményei nincsenek összeállítva rendszerbe, hanem csak töredékekben elszórva, folyóiratokban, értesítőkbén, s ott is még nem oly kifejtett, bevégzett alakban, a milyenben azokat a tankönyvekben föl lehetne használni. S ekkép lehet-e követelni, hogy minden egyes nyelvtenár s nyelvteníró a cikkek s ellenzettek, észrevételek s ellenészrevételek, jegyzetek s ellenjegyzetek ezen szörnyű halmazán keresztül gázoljon, mielőtt hazai nyelvünk szó- vagy írásbeli előadásához fogna? — S ha netalán önálló, bevégzett dolgozatokban nyelvünk egyes oldalai a tudomány mai követelései szerint is fel vannak dolgozva s rendszerbe összefoglalva,

még sem bátorkodik senki az új tanokhoz szegődni, míg az Akademia, mely ezen tekintetben egyetlen és pedig döntő tekintélynek tartatik — nem nyilatkozik mellettök. S így tartani kell attól, hogy az Akademia, ha új, a nyelvtudomány mai követeléseinek megfelelő nyelvtan kiadásához nem fog, vagy a nyelvnnyomozás újabb eredményeit nyilvánosan nem szentesíti, a magán nyelvészek fáradozásait is nyugözni s így a hazai nyelvtudomány haladását inkább gátolni fogja, mint előmozdítani.

Azonban még sokkal égetőbb szükségünek látszik ilyen változatot, ha a külföldre tekintünk. Ha bizonyos, hogy jelenleg alig van nemzet Európában, mely a művelt népek figyelmét oly mértékben vonná magára, mint a magyar, úgy bizonyosan állítható ez irodalmunkról s még inkább nyelvünkéről is. Valamint az újvilág fölfödése a természettudományokra egészen átalakító befolyást gyakorolt, úgy fogja az ural altaji nyelv faj s különösen a magyar nyelv tudományos földérítése az összes európai nyelvészetet lényegesen módosítani. Érzik ezt a külföldi nyelvészek, s azért saját tapasztalásaim folytán is mondhatom, hogy alig van egy tekintélyesebb város, pl. Németországban, melynek tudományos köreiben a magyar nyelv ismeretlen volna. Ezen tekintetben érdekes pl. azon tény, hogy nyelvtani — még magyarul is írott — dolgozataimból rendszeren több példány kelt el a külföldön, mint itt a hazában. — S ime hányszor kellett pirulnom, midőn épen ott, hol hazámmal s annak tudományos mozgalmáival oly igen szerettem büszkélkedni, a magyar nyelvtanokra került a szó? hányszor kellett elkeserednem, midőn levelekben épúgy, mint szóval azon kérdés intéztetett hozzám, melyik magyar nyelvtan a „legjobb“, miután a könyvkereskedés útján szerzett hasonló munkákkal nem tudtak boldogúlni? S a kik csakugyan boldogultak, vagy kinevettek bennünket, vagy pedig épen ezen nyelvtanokból azt mutatták ki, hogy a magyar nyelv sokkal alantabb fokán van a szellemi kifejlődésnek, mint a többi európai nyelvek, s hogy így a magyar nemzet is nem egyenjogú az indgermán népekkel s csak rabszolgaságra van teremtve stb. stb.

Ezen igazságtalan következtetéseknek a tudományos téren véget vetni, s egyszersmind hazám tudományosságának jó hírnevét becsületét védeni akarván, már évek előtt elhatároztam magamat, hogy csekély erőmhöz képest egy kimerítő magyar tudományos nyelvtan kidolgozásához fogjak, és pedig annál inkább, mert alkal-

mam volt a külföld, sőt mondhatom, Európa egyikét legjelesebb nyelvészével barátságos összeköttetésben élni, s oly könyvtárt használni, mely minden követelésemnek ezen tekintetben megfelelt. Hét évi munkálkodásom eredményét képezi egy, már majdnem egészen kidolgozott tudományos magyar nyelvtan, melynek kiadását azonban az „Akad. Szótár“ megjelenéséig halasztottam, hogy így az ebben összegyűjtött nagyszerű anyagot is felhasználhassam. Miután pedig szomorú tapasztalásaim folytán tartanom kellett attól, hogy itt a hazában olvasó közönségre alig, kiadóra pedig még annál kevésbé találhatok, kénytelennek éreztem magamat, ezen munkát németül dolgozni ki, s kiadására nézve Dümmler-rel, Grimm, Bopp, Humboldt, Steinthal, kiadójával érintkezésbe lépni, ki késznek is nyilatkozott azt kinyomatni. — De midőn jelenleg az Akademiában ilyen munkának kidolgozása tervezetik, hazafiúi kötelességemnek tartom, a Tekintetes Bizottságot saját hasonló dolgozataimról tudósítani, azon igénytelen megjegyzéssel, hogy ha a Tekintetes Bizottság hajlandónak mutatkoznék, az általa szerkesztendő s kiadandó nyelvtan alapjául az én munkámat felhasználni, én késznek nyilatkozom azt magyar átdolgozásban szakaszonként a Tekintetes Bizottságnak megbírálás, kiegészítés s illetőleg helyreigazítás végett fölterjeszteni. A Tekintetes Bizottságnak alázatos szolgálója Dr. Riedl Szende tanár, s magy. akad. I. tag.

A mily helyeslő figyelemmel hallgatá a bizottság Fogarasi b. tag indítványát, oly örömmel vevé Riedl b. tagét is, s elfogadván ajánlatát azt határozá, hogy a Riedl által beadandó szakaszokat a Nyelvtudományi Közleményekben ki fogja nyomtatni, miszerint nem csak a bizottság és akademia tagjai, hanem a két hazának minden tudósa és tudománykedvelője hozzászólhasson, előadván helyreigazításait bővítéseit stb. melyeket a Nyelvtudományi Közlemények azonkép fognak tekintetbe venni. Minthogy pedig Fogarasi biz. tag indítványa a lehető legnagyobb munkafelosztás mellett a munkarészletek egybefoglalását sőt némileg vezérlését is tárgyazza: ennélfogva azt is határozá a bizottság, hogy tagjai közzül Toldy Ferencz leginkább a régi magyar nyelvet, Vass József a nép- és tájnyelvet, Arany János a szófűzés és phraseologia sajátosságait, Ballagi Móríc a magyar nyelvnek a sémi, Budenz József annak az árja, végre Hunfalvy Pál ugyanannak az altáji nyelvekkel való viszonyait tegyék nem csak vizsgálódási feladatukká, hanem vezéreljék mint-

egy másoknak is az illető tekintetben folyó nyomozásait s foglalják össze eredményeiket. Ezen az úton, úgy hiszi a bizottság, a magyar tudományos nyelvtanra a legalaposabb készülleteket lehet majd tenni.

13) Végre felolvasá még előadó a Magyar Tudományos Akadémia 1862. másodhava 26-kán tartott igazgatósági gyűlése jegyzőkönyvének III. pontját :

„Az 1862-dik évi költségvetés mélt. Elnök úr javaslatai alapján ekkép lön megállapítva :

A Nyelvosztályi bizottság számára :

„30 ívni Közlemények nyomtatására 600 ft., írói díjakra 600 ft.; szerkesztésre 300 ft. (mely utóbbi öszletben a Régi Nyelvemlékek szerkesztésére rendszerezett 210 ft. is befoglaltatik); a Régi Nyelvemlékekből 20 ívnek nyomtatására 400 ft.; anyagok gyűjtésére, másoltatásokra, a bizottság érdekében folytatott levelezésekre 200 ft. — összesen 2100 ft. Kiadtam apr. 1-én 1862. Szalay László.“

Negyedhó 16-kai ülés.

14) Vass József b. tag Kenessey Albert hajóskapitány „Hajózási műszótár“-a felüli bírálatát olvasá fel, mely általában helyeslőleg nyilatkozik a munkáról, mind azon tekintetből, hogy a többnyire előttünk ismétlen tárgyakat világosan értelmezi; mind abból, hogy nagy szorgalommal és ügyesen gyűjtögette a magyar hajós nép között divatozó kifejezéseket; mind végre abból is, hogy a szerző által javasolt új műszók a nyelv szelleme értelmében vannak szerkesztve. Teszen azonban mégis némi észrevételeket egyes tárgyakra, p. o. a nyelvezetre, a munka külső rendezésére stb. — Örömmel hallgatá a bizottság Vass József bírálatát, egyszersmind azt határozá, hogy a Hajózási műszótárban előforduló új szókat Budenz József is vegye vizsgálat alá.

15) Előadó bemutatá Révai Miklós leveleinek Méry Etel úr készítette másolatait, valamint a pannonhegyi méltóságos főapát által beküldött eredetieket; — mely két csomót, összevetés végett Römer l. tagnak adá által a bizottság.

Ötödhó 8-kai ülés.

16) Budenz b. tag a „Hajózási szótár“-ban lévő új szókról értesíté a bizottságot, mely alkalommal azon feladatot kelle meghatá-

rozni, mely e tekintetben a bizottságnak jutott. Élvenek az mondaték ki: *új szók bírálatában köteles a bizottság a legszorosabban arra tekinteni, hogy az új szók a nyelv szó-alkotó szabályainak megfelelőjenek, ha mindjárt összeütközésbe jö is a szokással, mely helytelent is kap fel.* Rosszúl alkotott szó ne takarózhassék a nyelvostályi bizottság tekintélyével. — Magát a szótárt Vass és Budenz bírálatával együtt Ballagi bizottsági tag fogja beadni az első akadémiai ülésnek.

17) Ugyancsak Budenz a Vámbéry beküldötte tatár népdalokról is értesíté a bizottságot, miszerint vannak köztök, melyek csinosak, (fel is olvasa némelyeket szószerinti fordítással együtt); vannak olyanok is, melyek kevesebbet érnek; de harmadszor vannak olyanok, melyek értelmét se Vámbéry se maga Budenz nem bírja tisztán tökéletesen kivenni. — A bizottság ennélfogva azt határozá, hogy csak az egészen és tökéletesen érthetőket adja ki, s miután a tatár nyelvjárások ejtését bajos¹ mindenkor szoroson meghatározni: a dalok eredetiben (és fordítással), de átírás nélkül fognak kiadatni.

18) Végre az előadó, mint a Nyelvtudom. Közlemények szerkesztője, tudósítá a bizottságot a Közlemények nyomtatásáról, hozzátevéen azt, hogy az idő haladása szinte eldöntötte már azon kérdést, hány ívnyi füzetekben jelenjenek meg azok. A folyó évre 30 ívnyi Közleményt van módunk kiadni: úgy de a bizottság vóltakép csak harmadhó elején kezdheté meg működését, s most már ötödőhóban vagyunk. Ezért jó volna 10 ívnyi három füzetben adni ki az idei Nyelvtudományi Közleményeket, minélfogva hatodhó elején az I. kilenczedhóban a II. és tizenkettedhóban a III. füzet fogna megjelenni. A füzetek tartalmára nézve pedig bejelenté a szerkesztő, hogy az akadémiai ülésekben felolvasott vagy a bizottság által különben is kiadásra szánt értekezéseken kívül (melyek mintegy az összes bizottság felelőssége alatt jelennek meg) a bizottsági ülésekről tudósítást, és könyvismertető részt szándékozik közölni minden füzetben; s beléegyezését kéré a bizottságnak arra, hogy a könyvismertető rész csak a szerkesztőnek felelőssége alatt álljon. A könyvismertetés okvetetlen egyedi nézetből indul ki, mihelyt több és más akar lenni közönyös előadásnál, melynek magának nincsen ítélete, s mely a jót rosztat egyaránt hordja elő, mert van jó is, van roszt is. Úgyde ilyen könyvismertetés nem építi a tudományt, nekünk pedig elő kell

azt mozdítani. Bírálati lesz tehát a könyvismertetés : de hol bírálat van, ott ellenbírálatnak is helyet kell adni. Az ez által keletkező eszmezsurlódás legjobban és legkényelmesben folyhat a szerkesztőnek felelőssége mellett. — A bizottság helyeslé azt, hogy 10 ívnyi három füzetben jelenjenek meg júniusban, szeptemberben és decemberben az idei Nyelvtudományi Közlemények ; — arra is reá álla, hogy a könyvismertető rész csak a szerkesztő felelőssége alatt álljon, minek példáját a Tudománytár szerkesztése is mutatta már.

HUNFALVY PÁL
bizottsági jegyző.

II. KÖNYVISMERTETÉS.

HOMÉR ILIÁSA. ISKOLÁK SZÁMÁRA MAGYARÁZTA ÉS KIADTA
PONORI THEWREWK EMIL, GYMNASIUMI TANÁR. ELSŐ ÉNEK.
PEST, 1862.

Thewrewk Emil úr tudtomra első, ki *magyarúl ért magyarázatokkal való Homérrt* vállalkozott volna kiadni, s így imez első füzet, melylyel kezdi vállalatát, méltán vonja magára kiváló figyelmünket. S meg kell vallani : a figyelem, melylyel kezünkbe vesszük Th. úr könyvecskéjét, azonnal őszinte örvendezéssé is válik, mihelyt csak rövid bepillantás után észre vesszük, hogy kiadó és magyarázó úr nem csak általában alapos philologiai képzettségének szép mutatványát adja abban, hanem különösen a homéri munkák kritikai olvasását és magyarázatát illető legújabb külföldi kutatásoknak értelmes ismeretét és azoknak alkalmazásában való önálló itéletét is bizonyítja, sőt már a hasonlító görög-árja tudománynak némely eredményeit igyekszik fölhasználni, és — a minék legjobban örülünk — sokhelyt, *de suo* is előmozdítja auctorjának helyes olvasását és megérttetését, valamint magyarázatait magyar ifju fölfogására nézve a magyar nyelv eszejárásához alkalmazza. — Mind ez elég indító ok arra, hogy szorosabb vizsgálat alá vegyük Th. úrnak Homér-kiadását — mert megérdemel ilyent ; sőt tegyék azt még mások is, hogy, ha ez első kísérletben hiányok és tévedések tapasztaltatnak is még, az ezek ellen